

Trouwlustige weduwnaars en alleenstaande moeders.

Eénoudergezinnen in Overpelt, 1701-1770

Rombout Nijssen & Marc Philippe

Onze ideeën over huwelijk en gezin in het verleden worden in grote mate bepaald door onze voorstelling van de gezinnen van grootouders en overgrootouders aan het einde van de vorige eeuw en in de eerste helft van deze eeuw. Bij gezinnen in het verleden denken wij meestal aan kroostrijke gezinnen waar het eerste kind ongeveer een jaar na het huwelijk geboren werd. Men huwde niet erg jong en bovendien kwam bij menig huwelijk enige berekening kijken: men huwde binnen zijn stand en een echtverbinding moest bijdragen tot het in stand houden en liefst het vergroten van het patrimonium.

Dit *ideaalbeeld* wordt wel eens afgezet tegen gezinsvormen die als hedendaags beschouwd worden. Als typische fenomenen voor de laatste decennia van de twintigste eeuw worden dan bijvoorbeeld het *éénoudergezin* en het *nieuw samengesteld gezin* aangehaald.

Wij willen hier niet ingaan op de vraag in hoeverre ons beeld van het negentiende-eeuwse en vooroorlogse gezin aan de werkelijkheid beantwoordt, hoewel de gezinsstudies die in de jaren zeventig en tachtig in het Rijksarchief te Hasselt werden samengesteld, twijfels doen rijzen op dit vlak. Evenmin willen we nagaan in welke mate nieuwe gezinsvormen het gezicht van het gezin in onze tijd bepalen. Wel stellen wij de vraag of deze hedendaagse gezinsvormen wel zo nieuw zijn als zij lijken. Onze aandacht gaat hier uit naar de gezinssituatie van kinderen in de achttiende eeuw in de Limburgse Kempen, meer bepaald in de gemeente Overpelt. Het onderzoek betreft kinderen die geboren zijn in de periode 1701-1770. Als eindjaar werd gekozen voor 1770 omdat de kinderen die in dat jaar geboren werden in 1795, dus vóór het einde van het Ancien Régime, hun vijfentwintigste verjaardag vierden. Vijfentwintig was de leeftijd waarop in het Ancien

Régime de meerderjarigheid was vastgesteld ⁽¹⁾. Concreet zal onderzocht worden hoe groot de gezinnen waren waarin de kinderen destijds opgroeiden, hoeveel van hen het leven in een éénoudergezin gekend hebben, welke demografische factoren de kans van een kind om in een éénoudersituatie terecht te komen hebben beïnvloed, door welke omstandigheden kinderen in een éénoudergezin terecht kwamen en hoe er weer een einde kwam aan die situatie.

De demografische geschiedenis van Overpelt in de achttiende eeuw is overigens geen onontgonnen terrein. Mathy Bloemen leverde in 1980 aan de Leuvense universiteit een indrukwekkende licentiaatsverhandeling af, getiteld *De bevolking van Overpelt en de teuten op het einde van de 18e eeuw*. In dit werk analyseert de auteur de bevolkingstelling van Overpelt uit 1796. Op basis van de gegevens uit deze telling, uit de parochieregisters en uit fiscale bronnen bestudeert hij op gedetailleerde wijze de demografie van het dorp in 1796 en de sociaal-economische positie van de inwoners, in het bijzonder van de teuten.

Wat onze onderzoeksmethode betreft, haalden wij onze mosterd bij de Canadese historisch-demografen Denis, Desjardins en Légaré, verbonden aan het *Programme de recherche et démographie historique* van de universiteit van Montreal. Op basis van een geautomatiseerd bestand van genealogische gegevens onderzochten zij de zeventiende-eeuwse Europese immigrantenpopulatie in Frans Canada. Recent gepubliceerde onderzoeksresultaten van dit drietal brachten aan het licht dat de helft van de kinderen daar toen minstens een deel van zijn jeugd in een éénoudergezin doorbracht ⁽²⁾. Voorts bleek dat de helft van de weduwen en weduwnaars een tweede huwelijk aanging. Een aantal kinderen kwam daardoor terecht in wat nu *nieuw samengestelde gezinnen* zouden genoemd worden.

Typerend voor hun werkwijze is de benadering van de gegevens vanuit het standpunt van het kind en niet vanuit het standpunt van het gezin. Een eenvoudig voorbeeld toont aan dat dit onderscheid niet zonder belang is. Voor wie het fenomeen mortaliteit vanuit het gezin (of de ouders) benadert, is het effect van het overlijden van de vader van een gezin met twee kinderen of van de vader van een gezin met acht kinderen hetzelfde: twee

---

⁽¹⁾ D.F. SOHET, *Instituts de Droit ou Sommaire de Jurisprudence canonique, civile, féodale et criminelle, pour le Pays de Liège, de Luxembourg, Namur et autres*. Namen-Bouillon, 1770-1772, Livre I, Titre 72, art. 1.

⁽²⁾ J. LÉGARÉ & B. DESJARDINS, *La monoparentalité: un concept moderne, une réalité ancienne*, in: *Population*, 1990, blz. 1677-1687; H. DENIS, B. DESJARDINS & J. LÉGARÉ, *Effect of Family Rupture and Recomposition on the Children of New France*, in: *The History of the Family. An International Quarterly*, 1997, blz. 277-293.

onderzocht worden hoe
n, hoeveel van hen het
ie factoren de kans van
beïnvloed, door welke
n hoe er weer een einde

eeuw is overigens geen
euwense universiteit een
ing van Overpelt en de
e auteur de bevolkings-
uit deze telling, uit de
gedetailleerde wijze de
sitie van de inwoners, in

d bij de Canadese histo-
1 het *Programme de re-*
ntreal. Op basis van een
chten zij de zeventiende-
ent gepubliceerde onder-
lft van de kinderen daar
orbracht (2). Voorts bleek
elijk aanging. Een aantal
de gezinnen zouden ge-

ens vanuit het standpunt
nvoudig voorbeeld toont
omeen mortaliteit vanuit
len van de vader van een
kinderen hetzelfde: twee

ue, civile, féodale et criminelle,
770-1772, Livre I, Titre 72, art.

derne, une réalité ancienne, in:
ARÉ, *Effect of Family Rupture*
ily. *An International Quarterly*.

gezinnen worden éénoudergezinnen. Vanuit het standpunt van de kinderen verschilt het effect drastisch: in het ene geval komen twee kinderen in een éénoudersituatie terecht, in het tweede geval zijn er dat vier keer meer.

De voornaamste bronnen voor ons onderzoek zijn de doop-, huwelijks- en overlijdensregisters van Overpelt. De originele registers worden bewaard in het gemeentelijk archief van Overpelt (3). Het Rijksarchief te Hasselt beschikt over microfilms van deze registers en over handgeschreven kopieën van het einde van de achttiende eeuw. De in het Rijksarchief raadpleegbare doopregisters van Overpelt beslaan de jaren 1592-1823, de huwelijksregisters beslaan de periode 1592-1831 en overlijdensregisters zijn beschikbaar voor de jaren 1634-1823 (4). De registraties van dopen en huwelijken voor de periode 1592-1800 en de overlijdens voor de periode 1634-1800 worden ontsloten door een alfabetische klapper (5), die eveneens in het Rijksarchief geraadpleegd kan worden. Om de originelen voor de gevolgen van een intensief gebruik te vrijwaren, zijn de parochieregisters verfilmd. De originelen zijn aan raadpleging onttrokken; enkel de microfilms kunnen geconsulteerd worden (6).

Wie vertrouwd is met het stamboomonderzoek weet dat parochieregisters een waardevolle maar kritisch te benaderen bron zijn. Door hun aard zelf leggen de parochieregisters een aantal beperkingen op aan de onderzoeksmogelijkheden. Wie op zoek gaat naar het aantal alleenstaanden of naar het aantal alleenwonenden, naar de werkelijke samenstelling van de huishoudens of naar het aantal kinderloze echtparen, zal vergeefs de parochieregisters raadplegen. De registers vermelden immers het adres van de betrokkenen niet, zodat er op basis van deze bron niet te achterhalen valt welke kinderen opgroeiden in een familie waarin zij en hun ouders een woning deelden met grootouders en/of ooms en tantes. De registratie van een huwelijk betekende niet dat het echtpaar in de gemeente bleef wonen. Wanneer een echtpaar dat in de parochiekerk huwde niet vermeld wordt in het doopregister, kan dat betekenen dat het kinderloos bleef of dat het elders was gaan wonen. Registratie in het overlijdensregister betekent strikt genomen wel dat de persoon in kwestie in Overpelt begraven werd maar niet dat hij er heel zijn leven had doorgebracht. Doodgeborenen werden niet gedoopt en komen dus ook niet in het doopregister voor. Voorts zijn er aanwijzingen dat de parochieregisters onvolledig zijn: niet elke doop of overlijden werd geregistreerd.

(3) E. HOUTMAN, *Inventaris van het gemeente- en kerkarchief van Overpelt berustend op het gemeentehuis Overpelt*. Overpelt, 1977, nrs. 745-752.

(4) Hasselt, Rijksarchief, Verzameling parochieregisters, nrs. 701-706.

(5) *Klapper op de parochieregisters van Overpelt*. Overpelt, 1975, VII + 741 blz.

(6) Recentelijk werd de catalogus van de microfilms van de parochieregisters in het Rijksarchief in Hasselt op het Internet gepubliceerd. Hij is te vinden op het adres clavis.arch.be.

Op basis van de gegevens in de parochieregisters, aangevuld met gegevens uit de gichtregisters van de plaatselijke schepenbank en uit de parochieregisters van naburige gemeenten, werd een databank aangelegd van de Overpeltse gezinnen, die in de periode 1701-1770 kinderen ten doop droegen. Op die manier konden 735 gezinnen met kinderen geïdentificeerd worden, waarin in totaal 2458 kinderen gedoopt werden.

In wat volgt zullen we enkel gezinnen met kinderen behandelen. Wij beogen geenszins een volledig beeld te geven van de leefsituatie van de hele Overpeltse bevolking in de achttiende eeuw. Daarvoor raadplege men de studie van M. Bloemen. Kinderloze echtparen en ongehuwden zonder kinderen blijven buiten het vizier. Bloemen stelde vast dat in 1796 33 van de 285 huwelijken of 11,5 % kinderloos bleef⁽⁷⁾. Kinderloze echtparen waren dus destijds geen zeldzaamheid.

Zoals nu waren er toen ook andere samenlevingsvormen dan het kerngezin. Er waren bijvoorbeeld samenwonende broers en zussen⁽⁸⁾ of huishoudens waar drie generaties hetzelfde huis bewoonden, eventueel met ongehuwde broers of zussen van de grootouders of van de ouders. In andere huishoudens woonden één of meer werknemers van het familiebedrijf in. Bloemen becijferde dat het gemiddelde huishouden in Overpelt in 1796 bestond uit 3,6 gezinsleden en 1 inwonende persoon. Teutengezinnen telden in datzelfde jaar gemiddeld 3,91 personen terwijl er gemiddeld nog eens 1,83 personen inwoonden. De inwoning was niet gelijk verspreid over alle huishoudens. In 1796 telde Overpelt 257 huishoudens, waarvan 115 met inwonenden. 50 huishoudens telden 1 inwonende persoon, 55 huishoudens telden 2 à 4 inwoners en in 10 huishoudens woonden volgens de gegevens van Bloemen 5 of 6 mensen in. 142 gezinnen telden geen inwonenden.

Gezinnen met kinderen

Om de gezinsgrootte in beeld te brengen, beperken we ons verder tot de 396 gezinnen met kinderen waarvan de huwelijksdatum en de overlijdensdata van beide partners gekend zijn en tot de 13 alleenstaande moeders waarvan de overlijdensdatum gekend is. Op deze wijze worden alvast die gezinnen uitgesloten die wel in de Overpeltse parochieregisters vermeld staan maar die slechts korte tijd in de gemeente verbleven en waarvan één of enkele geboorten in Overpelt geregistreerd werden, zonder dat we over aandui-

---

⁽⁷⁾ M. BLOEMEN, *De bevolking van Overpelt en de teuten op het einde van de 18e eeuw*. Leuven, 1980, blz. 145.

⁽⁸⁾ Bloemen noemt deze samenlevingsvorm ook gezin: blz. 125.

met gegevens uit de registers van naburige men, die in de periode 5 gezinnen met kinderoppt werden.

Wij beogen geenszins peltse bevolking in de men. Kinderloze echtloemen stelde vast dat Kinderloze echtparen

t kerngezin. Er waren s waar drie generaties ussen van de grootou-er werknemers van het len in Overpelt in 1796 nen telden in datzelfde personen inwoonden. 796 telde Overpelt 257 den 1 inwonende per- s woonden volgens de en inwonenden.

er tot de 396 gezinnen van beide partners ge- jdensdatum gekend is. e Overpeltse parochie- verbleven en waarvan er dat we over aandui-

de 18e eeuw. Leuven, 1980.

dingen beschikken betreffende het aantal kinderen dat eventueel in andere parochies gedoopt werd.

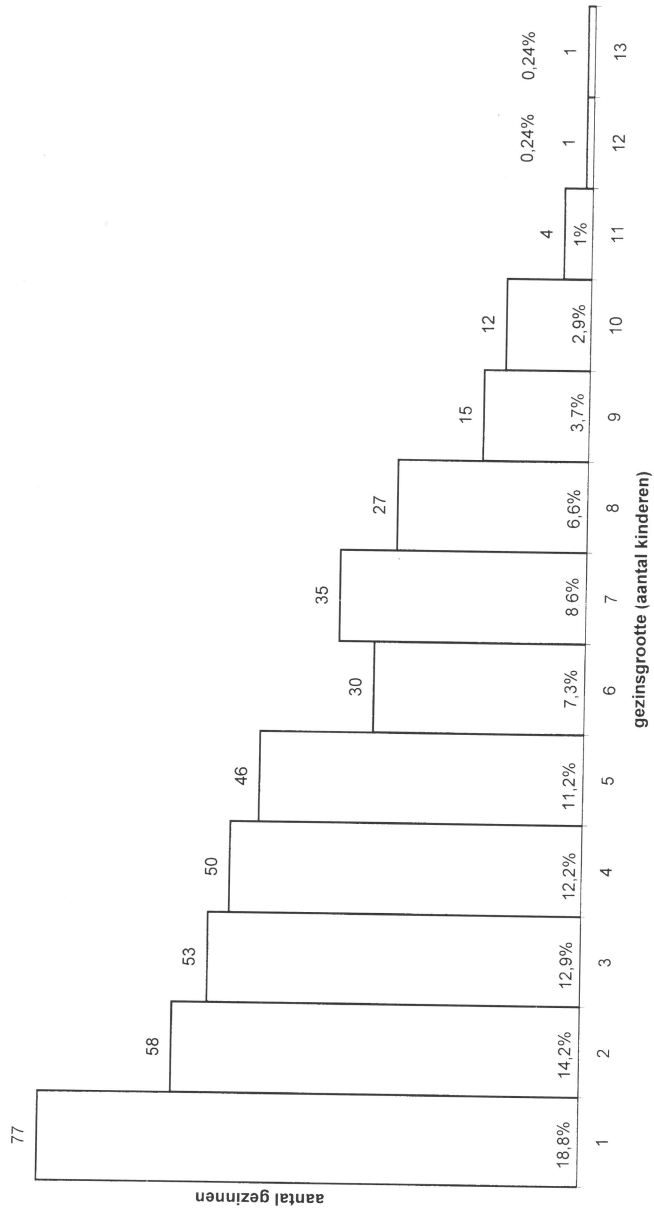
Tussen de bovengenoemde 409 *gezinnen* zijn er waarin zowel vóór als na 1701 kinderen geboren werden en andere met kinderen vóór en na 1770. Met die kinderen werd rekening gehouden bij het berekenen van de grootte van de gezinnen waarin de kinderen die tussen 1701 en 1770 geboren werden, opgroeiden. In totaal werden in deze gezinnen 1747 dopen geregistreerd, of gemiddeld 4,2 per gezin.

Grafiek 1 toont aan dat het aantal grote gezinnen niet overweldigend was. In 33 gezinnen werden meer dan 8 kinderen gedoopt. In de meerderheid van de gezinnen met kinderen werden niet meer dan 4 kinderen ten doop gedragen. De groep gezinnen met 1 kind is met 77 op 409 of 18,8 % de grootste groep. Gezinnen met twee tot vier kinderen beslaan bijna 40 % van het totaal.

Wanneer wij echter dezelfde gegevens vanuit een andere hoek, met name vanuit het standpunt van de kinderen, analyseren, dan levert dat een geheel verschillende grafiek op. In grafiek 2 wordt grafisch voorgesteld hoeveel kinderen er opgroeiden in de diverse groottecategorieën van gezinnen.

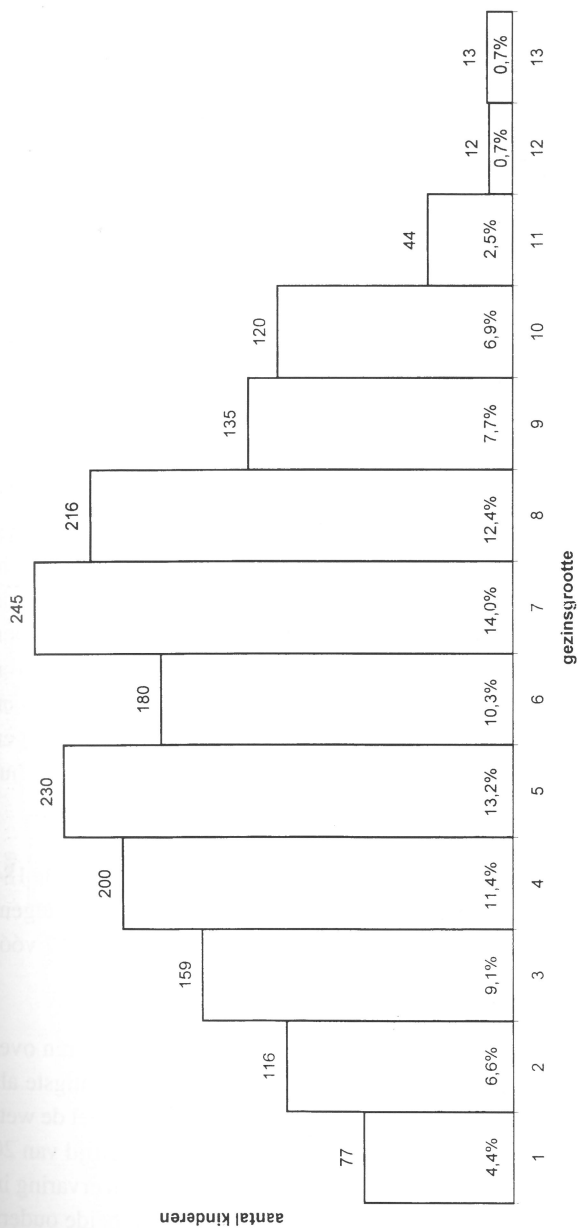
Nu wordt duidelijk dat - vanuit het standpunt van de kinderen - grote gezinnen destijds wel een belangrijk fenomeen waren. Terwijl de eerste grafiek toont dat in 238 op 409 of 58,1 % van de gezinnen niet meer dan 4 dopen gevierd werden, toont de tweede grafiek dat deze *kleinere* gezinnen slechts 552 kinderen of 31,5 % van het totaal vertegenwoordigden. 871 kinderen of 49,8 % zagen het levenslicht in de categorie gezinnen met 5 tot 8 kinderen. 324 kinderen of 18,5 % werden geboren in gezinnen met meer dan 8 kinderen, die nochtans slechts 8 % van het totale aantal gezinnen met kinderen uitmaakten. De 77 kinderen uit de gezinnen met één dopeling betekenen hier nog slechts 4,4 % van het totaal.

Bovendien mag men niet uit het oog verliezen dat onze cijfers enkel de geregistreerde dopen betreffen. Over het aantal overlevende kinderen en de feitelijke gezinsgrootte tasten wij op basis van de beschikbare bronnen in het duister. Overlijdens van jonge kinderen werden immers niet altijd in de registers genoteerd. Vast staat wel dat, door de relatief hoge sterftegraad, de gezinnen nog kleiner waren dan op grond van de gegevens in de parochieregisters kan becijferd worden.

Grafiek 1: aantal gezinnen per kinderaantal (geregistreerde dopen).

Grafiek 1: aantal gezinnen per kinderaantal (geregistreerde dopen).

Grafiek 2: aantal kinderen per gezinsgrootte (geregistreerde dopen).

Bloemen komt voor 1796 eveneens tot de vaststelling dat kroostrijke gezinnen geenszins de regel waren in Overpelt. Op basis van zijn gegevens kunnen de grafieken 3 en 4 getekend worden.

Eénoudergezinnen

Op basis van de beschikbare bronnen kunnen we voor 975 van de 2458 Overpeltse kinderen uit de jaren 1701-1770 niet met zekerheid vaststellen of zij al dan niet vóór hun meerderjarigheid het overlijden van één of beide ouders hebben meegemaakt of door een andere oorzaak een tijd in een éénoudergezin geleefd hebben. De voornaamste reden is dat hun overlijdensdatum of die van hun ouders niet gekend is en dat wij dus niet weten of zij vóór of na hun ouders overleden zijn. Er mag aangenomen worden dat een groot aantal van deze kinderen op jonge leeftijd stierf, zonder dat hun overlijden in het parochieregister geregistreerd werd.

Van 184 kinderen weten we met zekerheid dat zij vóór hun vijftiende verjaardag en vóór hun ouders stierven zonder het leven in een éénoudergezin gekend te hebben. 720 kinderen maakten vóór hun vijftiende verjaardag het overlijden van één van hun ouders mee en leefden dus een tijd in een éénoudergezin. 537 anderen werden meerderjarig, huwden of werden geëmancipeerd terwijl hun beide ouders nog in leven waren. Tenslotte werden er 33 kinderen gedoopt van wie de moeder ongehuwd was en bleef. Zij ervoeren dus vanaf hun eerste dag de situatie van een éénoudergezin. Negen anderen werden geboren als kind van een ongehuwde moeder maar werden na haar huwelijk alsnog gewettigd.

Als we de 975 kinderen voor wie we niet over voldoende gegevens beschikken en de 184 kinderen die vóór hun ouders overleden buiten beschouwing laten, zien we dat tegenover 537 kinderen die meerderjarig werden terwijl hun ouders nog leefden, er 762 vóór hun meerderjarigheid het leven in een éénoudergezin gekend hebben.

Deze cijfers behoeven enige nuancering. Vooreerst zijn er bijna duizend kinderen over wie wij geen zekerheid hebben. Ook de keuze om personen tot hun vijftiende als *minderjarigen* te beschouwen, beïnvloedt de cijfers. Indien wij bijvoorbeeld niet de wettelijk vastgelegde leeftijd van 25 jaar als grens zouden hanteren maar de leeftijd van 20 jaar, dan ziet de verhouding er al anders uit. Tegenover 627 kinderen met een ervaring in een éénoudergezin zouden er dan 675 staan die 20 jaar werden terwijl hun beide ouders

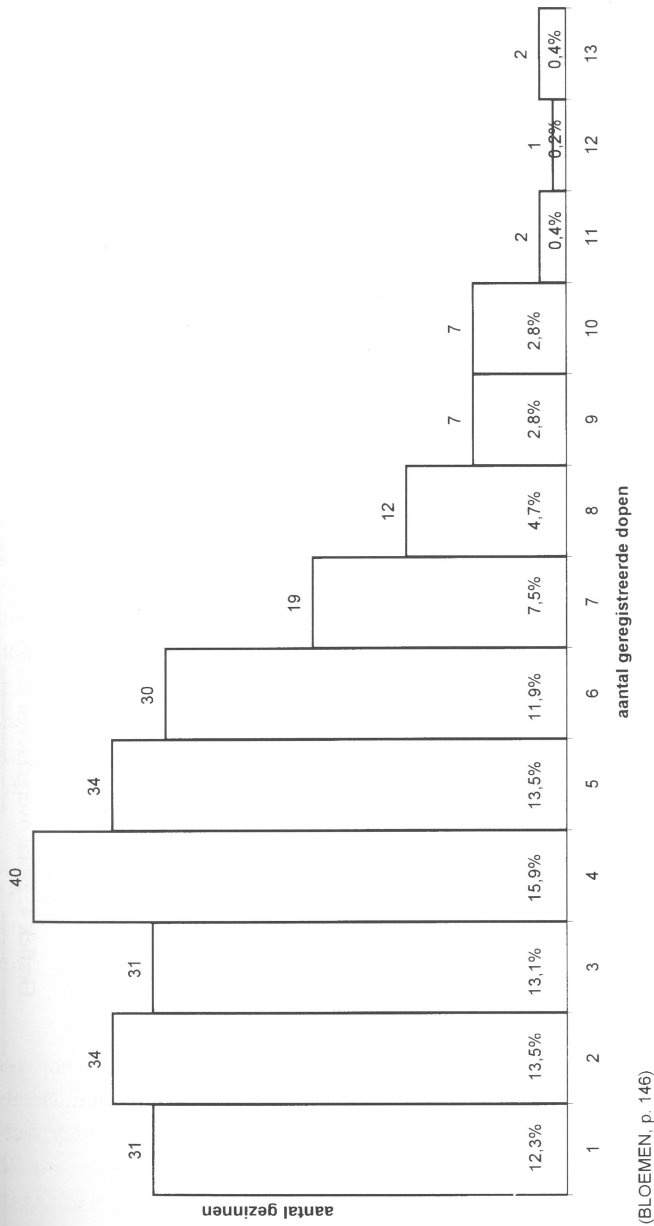
trijke gezinnen geens-
en de grafieken 3 en 4

n de 2458 Overpeltse
zij al dan niet vóór hun
1 meegemaakt of door
n. De voornaamste red-
d is en dat wij dus niet
romen worden dat een
t hun overlijden in het

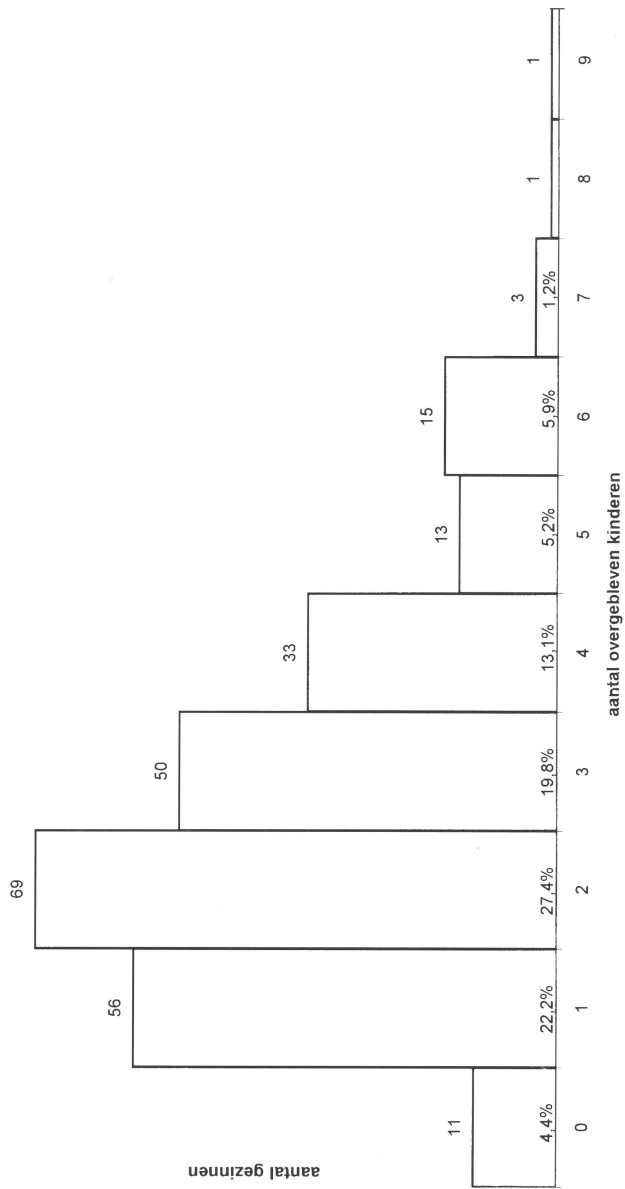
ntwintigste verjaardag
zin gekend te hebben.
overlijden van één van
. 537 anderen werden
le ouders nog in leven
der ongehuwd was en
éénoudergezin. Negen
tar werden na haar hu-

s beschikken en de 184
en, zien we dat tegen-
g leefden, er 762 vóór
oben.

duizend kinderen over
un vijfentwintigste als
voorbeeld niet de wet-
naar de leeftijd van 20
en met een ervaring in
rwijs hun beide ouders

Grafiek 3: aantal geregistreerde dopen per gezin (1796).

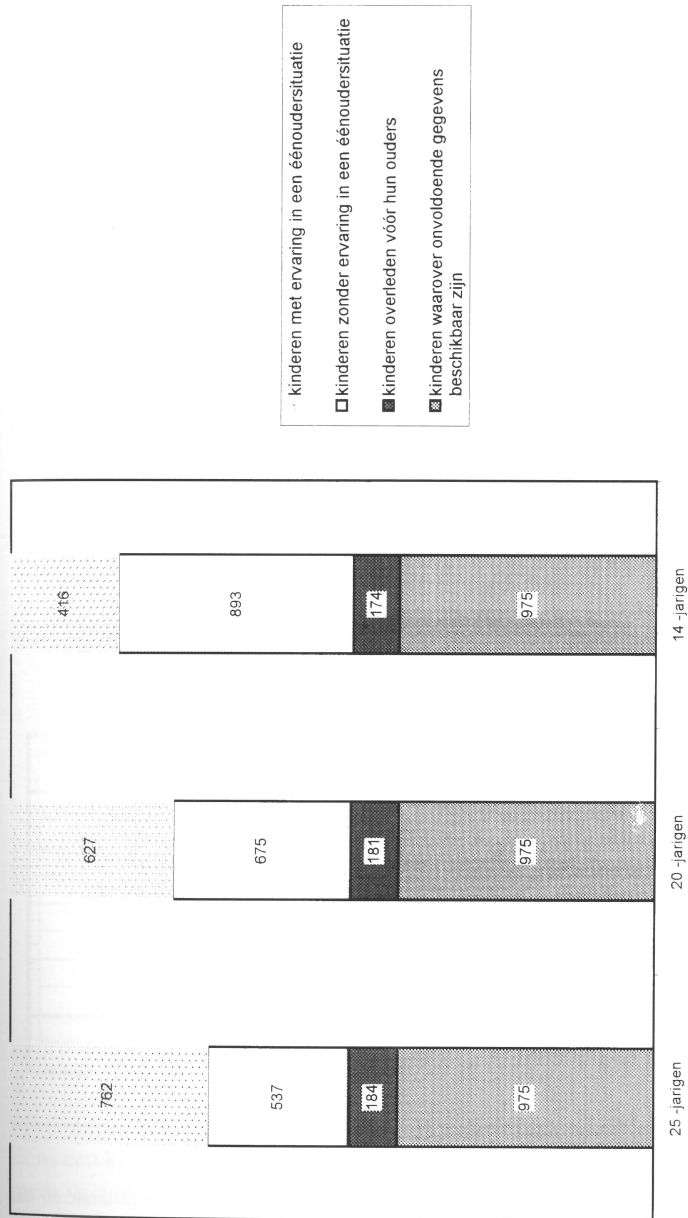

(BLOEMEN, p. 148)

Grafiek 4: aantal overgebleven kinderen per gezin volgens de telling van 1796.

Grafiek 4: aantal overgebleven kinderen per gezin volgens de telling van 1796.

Grafiek 5: verhouding tussen aantallen kinderen in éénoudergezinnen en andere naargelang hun leeftijd.

nog leefden. Destijds werden jongens vanaf hun veertiende en meisjes vanaf hun twaalfde jaar *pupillen* genoemd. Hoewel zij minderjarig bleven, konden zij - volgens de letter van de wet althans - vanaf die leeftijd zelfstandig handel drijven of een testament opstellen zonder tussenkomst van hun ouders of voogd⁽⁹⁾. Indien we deze leeftijdsgrens hanteren, dan wordt de verhouding zelfs 416 tegen 893⁽¹⁰⁾. Het aantal kinderen dat minstens één van beide ouders verloor blijft hoe dan ook indrukwekkend.

Gezinnen zonder vader

Analyse van de situatie van deze kinderen brengt aan het licht dat een drietal demografische factoren samenhangen met de kans van een kind om vóór zijn meerderjarigheid het overlijden van één van zijn ouders mee te maken. Als eerste factor geldt de leeftijd van de ouders bij de geboorte van hun kind. Tabel 1 illustreert het effect van de leeftijd van de moeders. Kinderen van wie de moeder bij hun geboorte meer dan 34 jaar oud was, hadden bijna 40 % meer kans om vóór hun vijfentwintigste één van hun ouders te verliezen dan kinderen van wie de moeder bij hun geboorte nog geen 30 was.

Tabel 1: percentage kinderen met ervaring in een éénoudergezin, per leeftijdscategorie van de moeder en per leeftijdsverschil tussen vader en moeder.

leeftijdsverschil tussen de ouders	leeftijdscategorie van de moeder bij de geboorte van het kind			
	jonger dan 30 jaar	van 30 tot 34 jaar	ouder dan 34 jaar	alle leeftijden
minder dan 5 jaren	34%	45%	59%	47%
van 5 tot 9 jaren	37%	47%	55%	45%
meer dan 9 jaren	72%	73%	65%	70%
alle leeftijdsverschillen	42%	48%	58%	

⁽⁹⁾ D.F. SOHET, *Instituts de Droit*, Livre I, Titre 72.

⁽¹⁰⁾ Wanneer de leeftijd van 20 jaar als grens genomen zou worden, moeten bij het aantal kinderen dat beide ouders behield, ook 3 kinderen geteld worden die indien de leeftijdsgrens op 25 jaar gesteld zou zijn, overleden zouden zijn voor hun ouders. Wanneer de leeftijd op 12 jaar voor de meisjes en 14 voor de jongens wordt gesteld, moeten er tien kinderen bij het aantal kinderen dat beide ouders hield, geteld worden.

...jes vanaf hun twaalfde
...j - volgens de letter van
...en testament opstellen
...leeftijdsgrens hanteren,
...deren dat minstens één

...t een drietal demografi-
...jn meerderjarigheid het
...tor geldt de leeftijd van
...fect van de leeftijd van
...er dan 34 jaar oud was,
...an hun ouders te verlie-
...30 was.

...leeftijdscategorie van de
...eder.

...der bij de	
dan	alle
ar	leeftijden
%	47%
%	45%
%	70%
%	

...en bij het aantal kinderen dat
...is op 25 jaar gesteld zou zijn,
...meisjes en 14 voor de jongens
...hield, geteld worden.

Een tweede belangrijke factor was het leeftijdsverschil tussen de ouders. Voor kinderen van moeders van dezelfde leeftijd, zien we dat de kans om één van beide ouders te verliezen uiteen liep van 47 % wanneer het leeftijdsverschil tussen vader en moeder kleiner was dan vijf jaren, tot 70 % wanneer het leeftijdsverschil tien jaren of meer bedroeg.

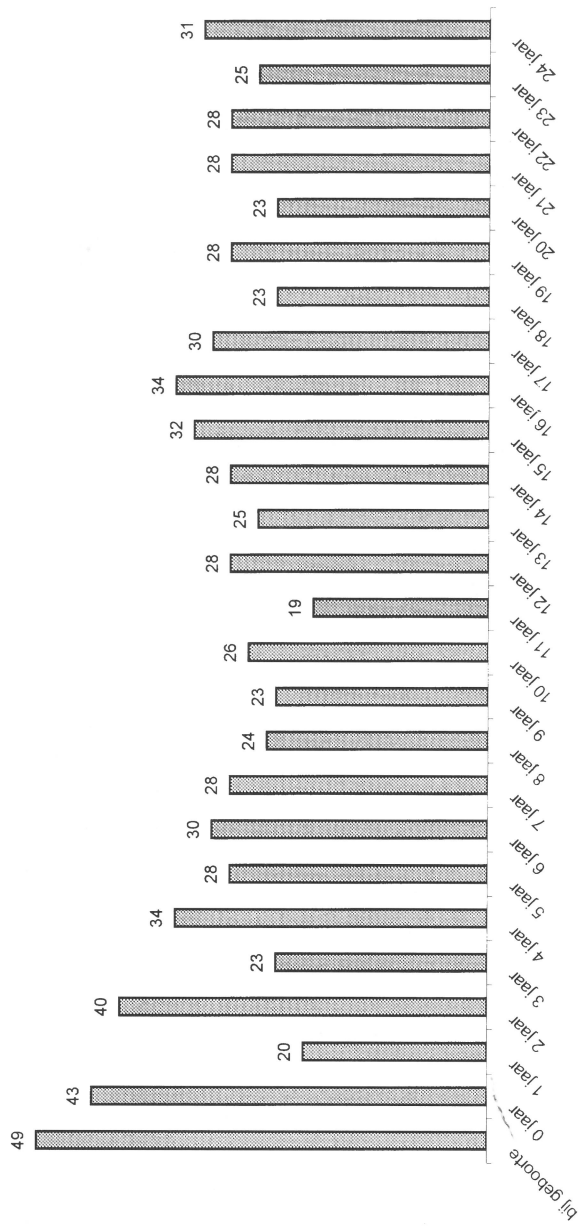
Een derde factor, die nauw samenhang met de leeftijd van de ouders bij de geboorte van hun kind, was de volgorde van het kind in het gezin. Tabel 2 illustreert dit. In deze tabel kunnen we aflezen welk percentage van de kinderen voor wie wij over voldoende gegevens beschikken, zijn ouders verloor. De gegevens zijn gerangschikt per gezinsgrootte (aantal kinderen in het gezin) en per volgorde van de kinderen in het gezin. Zo wordt duidelijk dat de jongste kinderen in een gezin meer kans hadden dan hun oudere broers en zussen om een éénoudersituatie mee te maken. Hoe meer oudere broers en zussen een kind had, hoe meer kans het liep om vóór zijn meerderjarigheid één van zijn ouders te verliezen.

Tabel 2: percentage kinderen met ervaring in een éénoudersituatie, per gezinsgrootte en in volgorde in het gezin

(Voor gezinnen met 10 kinderen of meer zijn de absolute getallen te klein. Ze zijn niet in deze tabel opgenomen).

volgorde gezinsgrootte	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	66								
2	69	75,5							
3	58,1	71,4	80						
4	60,9	67,3	65,7	88,5					
5	34,8	39	38,8	45,4	67,5				
6	37,5	42,1	66,6	50	66,6	80,9			
7	28,1	39,2	34,4	48,1	46,4	65,3	83,3		
8	36,8	47	47,6	55	55,5	72,2	66,6	70,5	
9	45,4	37,5	33,3	44,4	57,3	66,6	75	80	75

Eens een kind de leeftijd van drie jaar bereikt had, viel er statistisch gezien geen verband meer vast te stellen tussen zijn leeftijd en zijn kans om één van zijn ouders te verliezen. Grafiek 6 toont dat het aantal kinderen dat in een éénoudersituatie terecht kwam niet

Grafiek 6: verdeling van het aantal kinderen in éénonoudergezinnen, per leeftijd waarop zij hun eerste ouder verloren.

beduidend verschilde per leeftijdscategorie. Een vrij groot aantal kinderen maakte reeds van bij zijn geboorte deel uit van een éénoudergezin. Het gaat hier om de kinderen van ongehuwde moeders, om kinderen van wie de vader vóór hun geboorte was overleden, of van wie de moeder in het kraambed gestorven was. Voorts verloren 43 kinderen in hun eerste levensjaar, 20 in hun tweede en 40 in hun derde levensjaar één van beide ouders. Daarna zien we dat het aantal kinderen die een van hun ouders verloren, zich zonder grote schommelingen stabiliseerde rond 27 voor elke leeftijdscategorie.

Een tijdelijke situatie

Twee omstandigheden konden een kind in een éénoudersituatie doen belanden. Meestal ging het om het overlijden van één van de ouders. 433 kinderen zagen hun vader vroegtijdig overlijden, terwijl 287 kinderen hun moeder verloren. Veel minder kinderen, 42 met name, maakten deel uit van een *gezin* met een ongehuwde moeder.

De meeste éénoudergezinnen bestonden dus uit een moeder met haar kinderen. Tegenover 202 weduwen met kinderen en 38 ongehuwde moeders stonden 129 weduwnaars. Het overwicht van het aantal weduwen op het aantal weduwnaars kan wellicht voor een deel verklaard worden doordat mannen op latere leeftijd huwden dan vrouwen.

Bloemen berekende dat, van de Overpeltse mannen die in 1796 gehuwd waren of geweest waren, de grootste groep tussen hun 25ste en hun 30ste huwden. De vrouwen huwden over het algemeen vroeger. Van de gehuwde mannen voor wie hij het kon nagaan was 27 % zijn eerste huwelijk aangegaan vóór zij 25 jaar waren, 35 % tussen 25 en 30 jaar, 32 % tussen 30 en 40 jaar en 6 % na hun veertigste verjaardag. Van de vrouwen trouwde 37 % vóór hun vijfentwintigste, 30,5 % tussen 25 en 30 jaar, 28,5 % tussen 30 en 40 jaar en niet meer dan 4 % na hun veertigste ⁽¹¹⁾.

Of mannen ook een lagere levensverwachting hadden is niet eenduidig vastgesteld. Bloemen stelde vast dat er in 1796 meer mannen dan vrouwen van boven de 30 waren. Vanaf de leeftijd van 50 jaar waren de mannen prominent in de meerderheid ⁽¹²⁾.

De ervaring van kinderen in een éénoudergezin kon op vijf verschillende wijzen eindigen.

⁽¹¹⁾ M. BLOEMEN, blz. 108.

⁽¹²⁾ M. BLOEMEN, blz. 105.

	binnen 1 jr	na 1 jaar	na 2 jaar	na 3 jaar	na 4 jaar	na 5 jaar	6 - 10 jr	11 - 15 jr	> 15 jr	totaal	%
huwelijk van de overblijvende ouder	50	53	20	14	5	3	12	0	4	161	21,1%
overlijden van de overblijvende ouder	24	9	20	7	3	5	18	26	18	130	17,1%
huwelijk van het kind	11	5	5	5	6	6	15	11	18	82	10,8%
overlijden van het kind	7	1	0	0	0	1	0	4	2	15	2,0%
emancipatie + meerderjarigheid	29	16	18	18	19	16	82	62	113	373	49,0%
totaal	121	84	63	44	33	31	127	103	155	761	
%	15,9%	11,0%	8,3%	5,8%	4,3%	4,1%	16,7%	13,5%	20,4%		100%

Tabel 3: wijze waarop en periode waarin de ervaring in een éénoudergezin beëindigd werd.

49 % van de kinderen zagen hun gezinssituatie na het overlijden van één van hun ouders niet meer veranderen tot zij op hun vijftiengste meerderjarig werden of eerder meerderjarig verklaard (*geëmancipeerd*) werden. 17,1 % verloren ook hun overblijvende ouder en werden volle wezen. 10,8 % van de kinderen in een éénoudersituatie huwden vóór hun meerderjarigheid en vormden een nieuw gezin. 2 % tenslotte overleden in een éénoudersituatie. Slechts 21,1 % zagen hun overblijvende ouder een tweede (of voor ongehuwde moeders een eerste) huwelijk aangaan en kwamen zo uit de éénoudersituatie.

Evenals de wijze waarop men in een éénoudersituatie belandde, hing de wijze waarop men er weer uit ontsnapte, samen met demografische factoren.

De tabellen 4 en 5, waarin de gegevens uit tabel 3 worden opgesplitst over kinderen met alleenstaande vaders en kinderen met alleenstaande moeders, tonen aan dat alvast het geslacht van de overblijvende ouder een belangrijke factor is. 34,1 % van de kinderen met een alleenstaande vader zagen hem een tweede huwelijk aangaan, terwijl slechts 13,3 % van de kinderen met een alleenstaande moeder dit meemaakten. 35,5 % van de kinderen van weduwnaars leefden op hun vijftiengste verjaardag nog in een éénoudergezin, terwijl dat voor 57,2 % van de kinderen van weduwen het geval was.

Weduwnaars hertrouwden meer en vroeger dan weduwen. Van 56,7 % van de weduwnaars met kinderen weten wij dat zij hertrouwden. Voor de weduwen kunnen we dat slechts vaststellen voor 21 % van het totale aantal. Van de vaders voor wie wij konden vaststellen dat zij hertrouwden, deden meer dan 60 % dat binnen de twee jaren. Bij de weduwen die hertrouwden deden 50 % dat binnen de twee jaren.

De leeftijd van de overblijvende ouder op het ogenblik van het overlijden van zijn/haar partner is van grote invloed op de wijze waarop de periode van éénouderschap eindigt. De tabellen 6 en 7 maken dit duidelijk. Moeders die op dat ogenblik niet ouder zijn dan 30, zien we in 12 van de 25 gevallen hertrouwen. Bij moeders van meer dan 40 bedraagt dit niet meer dan 13 op 180 gevallen. Bij de 21 weduwnaars van minder dan 31 stellen we vast dat er 12 hertrouwen. Bij hun lotgenoten van meer dan 40 stellen we 25 tweede huwelijken op 130 vast. De kans dat de periode in een éénoudergezin beëindigd werd door een tweede huwelijk van de overblijvende ouder liep dus op naargelang deze jonger was en zij was groter voor een alleenstaande vader dan voor een moeder in dezelfde situatie.

	binnen 1 jr	na 1 jaar	na 2 jaar	na 3 jaar	na 4 jaar	na 5 jaar	6 - 10 jr	11 - 15 jr	> 15 jr	totaal	%
huwelijk van de vader	37	27	13	9	1	2	5	0	4	98	34,1%
overlijden van de vader	9	3	15	0	3	4	3	7	8	52	18,1%
huwelijk van het kind	6	2	2	1	2	2	3	6	6	30	10,5%
overlijden van het kind	3	0	0	0	0	0	0	2	0	5	1,7%
emancipatie + meerderjarigheid	13	5	4	7	5	5	32	17	14	102	35,5%
totaal	68	37	34	17	11	13	43	32	32	287	
	23,7%	12,9%	11,9%	5,9%	3,8%	4,5%	15,0%	11,1%	11,1%		99,9%

Tabel 4: wijze waarop en periode waarin de ervaring in een éénondergezin beëindigd werd bij kinderen met een alleenstaande vader.

Tabel 4: wijze waarop en periode waarin de ervaring in een éénoudergezin beëindigd werd bij kinderen met een alleenstaande vader.

	binnen 1 jr	na 1 jaar	na 2 jaar	na 3 jaar	na 4 jaar	na 5 jaar	6 - 10 jr	11 - 15 jr	> 15 jr	totaal	%
huwelijk van de moeder	13	26	7	5	4	1	7	0	0	63	13,3%
overlijden van de moeder	15	6	5	7	0	1	15	19	10	78	16,4%
huwelijk van het kind	5	3	3	4	4	4	12	5	12	52	11,0%
overlijden van het kind	4	1	0	0	0	1	0	2	2	10	2,1%
emancipatie + meerderjarigheid	16	11	14	11	14	11	50	45	99	271	57,2%
totaal	53	47	29	27	22	18	84	71	123	474	
	11,1%	9,9%	6,1%	5,7%	4,6%	3,8%	17,8%	15,0%	26,0%		100%

Tabel 5: wijze waarop en periode waarin de ervaring in een éénoudergezin beëindigd werd bij kinderen met een alleenstaande moeder.

Tabel 6: termijnen waarbinnen weduwnaars een volgend huwelijk aangingen, per leeftijds-categorie.

nieuw huwelijk binnen	leeftijd bij het verlies van de partner						onbekend	totaal
	< 31	31 - 40	41 - 50	51 - 60	61 - 70	> 70		
1 jaar	1	12	6	1	2	0	21	43
2 jaren	2	3	4	1	2	0	11	23
3 jaren	1	6	2	0	0	0	2	11
4 jaren	2	2	2	1	0	0	3	10
5 jaren	2	0	0	0	0	0	2	4
6 jaren	1	0	3	1	0	0	0	5
na 6 jaren	3	2	0	0	0	0	4	9
onbekend	?	?	?	?	?	?	21	21
totaal hertrouwd	12	25	17	4	4	0	64	126
totaal aantal we- duwnaars van deze leeftijd	21	34	39	29	37	25		185
percentage hertrouwd	57,1%	73,5%	43,6%	13,8%	11%	0%		68,1%

In tabel 3 is te zien dat voor 45,3 % van de kinderen in éénoudergezinnen deze situatie niet langer dan vijf jaren duurde. Ook hier lopen de cijfers voor kinderen van alleenstaande vaders en van alleenstaande moeders ver uiteen: voor 58,2 % van de eerste groep duurde de éénoudersituatie minder dan vijf jaren terwijl dat voor slechts 37,4 % van de kinderen van alleenstaande moeders het geval is. Wanneer we de situatie na één jaar bekijken is het verschil nog groter: voor 23,7 % van de kinderen van wie de vader was blijven leven, duurde de éénoudersituatie minder dan één jaar, meestal omdat hun vader snel hertrouwde. Slechts voor 11,1 % van de kinderen die hun vader hadden verloren, duurde de éénoudersituatie niet langer dan één jaar. Bovendien had dat in hun geval meestal niet met een tweede huwelijk van hun moeder te maken, maar werden zij meerderjarig of overleed hun moeder binnen het jaar. De gegevens van Bloemen bevestigen dit beeld. Hij stelde vast dat in 1796 de helft meer gezinnen geleid werden door een weduwe dan door een weduwnaar (grafiek 7).

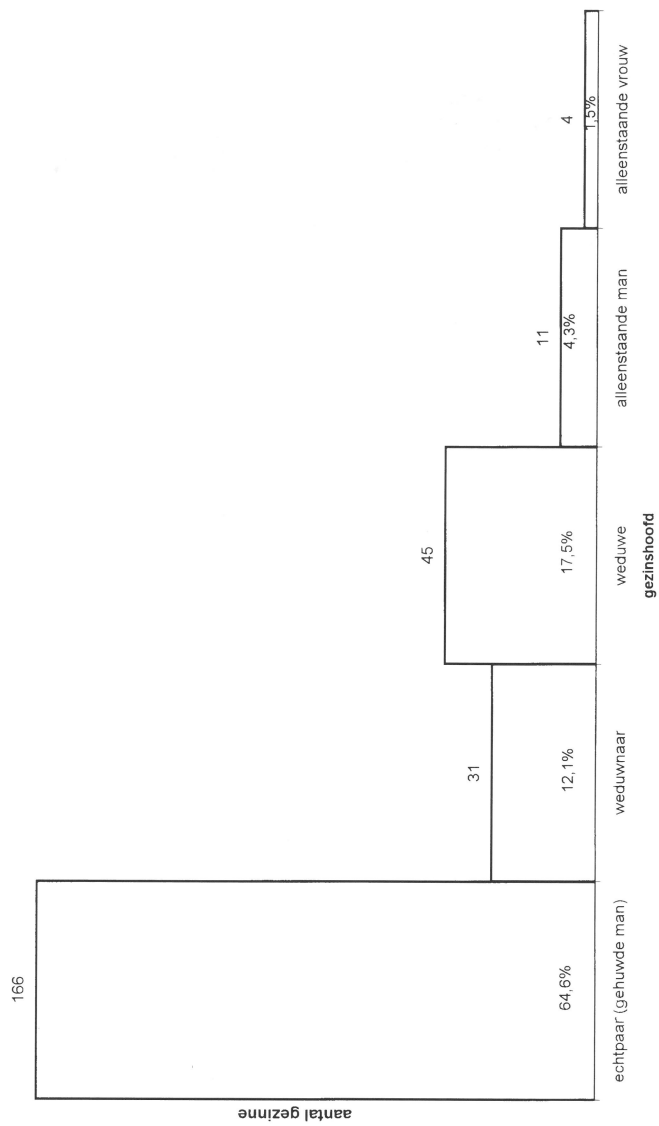
Tabel 7: termijnen waarbinnen weduwen een volgend huwelijk aangingen, per leeftijds-categorie.

nieuw huwelijk binnen	leeftijd bij het verlies van de partner						onbekend	totaal
	< 31	31 - 40	41 - 50	51 - 60	61 - 70	> 70		
1 jaar	2	2	4	0	0	0	1	9
2 jaren	5	4	3	0	0	0	5	17
3 jaren	3	4	2	0	0	0	1	10
4 jaren	2	1	2	1	0	0	2	8
5 jaren	0	0	0	0	0	0	2	2
6 jaren	0	0	0	0	0	0	1	1
na 6 jaren	0	0	0	0	0	0	5	5
onbekend							8	8
totaal hertrouwd	12	11	11	1	0	0	25	60
totaal aantal weduwen van deze leeftijd	25	42	63	47	45	25		247
percentage hertrouwd	48,0%	26,2%	17,5%	2,1%	0%	0%		24,3%

Besluit

De hoge mortaliteit bij de volwassenen in Overpelt in de achttiende eeuw had onder meer tot gevolg dat tegenover 537 kinderen die meerderjarig werden of huwden terwijl hun beide ouders nog in leven waren, er 720 waren die vóór hun meerderjarigheid of hun huwelijk met het overlijden van minstens één van hun ouders geconfronteerd werden. 42 kinderen van ongehuwde moeders vergrooten nog de groep met ervaring in een éénoudergezin.

Demografische kenmerken van het gezin waarin het kind geboren werd beïnvloedden zijn kans om vroegtijdig één van zijn ouders te verliezen. Met name de leeftijd van de ouders bij de geboorte van hun eerste kind, het leeftijdsverschil tussen de ouders en de volgorde van het kind in het gezin blijken hierin van belang te zijn.

Was de overblijvende ouder relatief jong, dan was de kans vrij groot dat hij/zij zou hertrouwen en dat er vrij snel een einde kwam aan het bestaan in een éénoudergezin. Weduwnaars met kinderen hadden op de huwelijksmarkt meer kansen of deden meer moeite dan weduwen in dezelfde situatie. Kinderen met een alleenstaande vader bleven dan ook gemiddeld minder lang in een éénoudersituatie dan hun lotgenoten met een alleenstaande moeder.

Voor 45 % van de kinderen in een éénoudersituatie duurde deze niet langer dan 5 jaren. Ook hier is er een groot verschil vast te stellen tussen kinderen van alleenstaande vaders en van alleenstaande moeders, waarbij de vergelijking negatief uitvalt voor de kinderen van de alleenstaande moeders.

Adressen van de auteurs:

Rombout Nijssen
Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt

Marc Philippe
Sint-Katarinaplein 7 b 16
3500 Hasselt

Grafiek 7: gezinshoofden in Overpelt in 1796 (M. Bloemen, blz. 142).

echtbaar (gehuwde man)   weduwnaar   weduwe   alleenstaande man   alleenstaande vrouw